

Wörgl csak abban különbözött Ausztria tiroli tartományának más kisvárosaitól, hogy a 20. század első nagy gazdasági válsága idején olyan polgármestere volt, aki már évek óta lelkesen hirdette a német közgazdász, Silvio Gesell szabadpénz-elméletét.

Michael Unterguggenberget 1931 végén választották meg a városka polgármesterének, így alkalma nyílt rá, hogy a gyakorlatban is kipróbálja régóta dédelgetett és alaposan átgondolt pénzügyi tervét. Amikor átvette a város irányítását, Wörgl hagyományos ipara (cement- és papírgyártás) a gazdasági válság hatására romokban hevert. A következő év tavaszán a település mintegy négyezer lakosának már közel tíz százaléka volt munkanélküli, a szomszédos községek ingázóival együtt a munkanélküliség megközelítette a negyven százalékot. Nem csoda, hogy az adóbevételek összege is jelentősen megcsappant. A központi költségvetésbe fizetett adók összege négy év alatt harminc százalékkal esett vissza, a helyi adóké – amelyek négy évvel korábban még elérték a központi adóbevételek kétharmadát – hatvanöt százalékkal csökkent. A város hiteltartozása a tartományi takarékpénztárnál elérte éves központi adóbefizetésének harmincszorosát, ezért a bank még 1931-ben hétről tíz százalékra emelte a hitel kamatát. A településnek készpénze nem volt, számláját és vagyontárgyait zárolták, ugyanakkor egyes munkákat (például az útjavítást) nem lehetett tovább halogatni. Ebben a kilátástalan helyzetben a városi tanács kétségbeesett lépésre szánta el magát, elfogadta a polgármester javaslatát: kísérleti jelleggel negatív kamatozású pénzt bocsátott ki, amelyet szerényen munkagazolásnak neveztek.

Összesen harminckétezer schilling értékben nyomattak egy, öt és tíz schilling névértékű papírpénzt, ez az összeg a közösség teljes bankhitelének két és fél százalékát sem érte el. A papírpénzt csak a község háza bélyegzőjével ellátva lehetett forgalomba hozni, és minden egyes „munkagazolás” értéke havonta egy száza-

lékkal csökkent. (Ez volt a segélyadó.) Az előírt havi egy százalékos értékcsökkenést úgy lehetett elkerülni, hogy a pénz tulajdonosa a hónap utolsó napján az értékcsökkenésnek megfelelő összegű bélyeget ragasztott rá. Az értékcsökkenést kiegyenlítő bélyegeket a község házában lehetett megvásárolni. Így a negatív kamat, amelyet segélyadónak neveztek, évi tizenkét százalék volt, több mint kétszerese a Silvio Gesell eredeti javaslatában szereplő értéknek. Év végén a bélyegekkel megfelelően ellátott papírpénzeket díjmentesen be lehetett váltani újakra. Az értékcsökkenést kiegyenlítő bélyegek nélküli pénzekért a havi egy százalékos segélyadó levonása után kaphatott a tulajdonos új papírpénzt. A városi vezetés két százalék kezelési költség ellenében a központi jegybank által kibocsátott schillingre is átváltotta saját munkagazolásait, amelyek hátoldalán ez állt: „Minden érdekeltnek! A pénz lassú áramlása példátlan gazdasági válságot idézett elő, és milliőkat taszított nyomorba. Gazdasági szempontból megkezdődött a világ pusztulása. Itt az ideje, hogy határozott és értelmes cselekvéssel megkíséreljük megállítani az ipar hanyatlását, és ezzel megóvjuk az emberiséget a testvérharcoktól, a zűrzavartól és a megsemmisüléstől. Az emberek szolgáltatásaik cseréjéből élnek. A pénz lassú körforgása megakasztotta ezt a cserét, és tette kész munkások milliőinak szüntette meg a munkahelyét. Újjá kell élesztenünk a szolgáltatások cseréjét, így a munkanélküliek visszakerülhetnek a termelésbe. Ez a célja a Wörgl vásárváros által kibocsátott munkagazolásnak is: enyhíti a bajjuktól való félelmet, munkát és kenyeret ad.”

Annak érdekében, hogy az átváltás korlátlanul végrehajtható legyen, tehát a kibocsátott munkagazolásoknak legyen fedezetük, a vagyongeplők (többek között a helyi plébános) a negatív kamatozású pénzkibocsátás összegével egyező betétet helyeztek el a helyi takarékbankban (a központi jegybank által kibocsátott bankje-

gyekben). A takarékbank ezt az összeget megbízható nagykereskedőknek adta kölcsön évi hat százalékos kamatra, látra szóló váltók formájában. A kamatbevétel a község pénztárát gyarapította.

A negatív kamatozású pénzt a község hozta forgalomba, az irodai és fizikai munkások bérének előbb a felét, később a háromnegyedét fizették segélypénzben. Az alkalmazottak előzőleg elfogadták ezt a fizetési módot. Először alkalommal ezernyolcszáz schilling értékben került forgalomba a helyi pénz, 1932 júliusában. Később a havi bérlista negatív kamatozású része háromszáz schillingre nőtt. A helyi papírpénz mindig gyorsan visszafolyt a községi pénztárba, ezért 12 ezer schillingnél többet nem kellett kibocsátani, így a fedezetet nyújtó letét összege is ugyanennyi volt. Wörgl minden gazdasági vállalkozása névértékben elfogadta a segélypénzt mint fizetőeszközt, majd a különféle helyi díjak, illetékek és adók megfizetésére használta, így tért vissza a helyi pénz a községi pénztárba. A kibocsátott segélypénznek azonban csak a kétharmada forgott, egyharmada gyűjtőknél maradt. Ez a jelentős összeg a helyi pénz elvételét tekintve veszteség volt, hiszen éppen a szolgáltatások cseréjének gyorsítására bocsátották ki, nem felhalmozás céljára. Ugyanakkor a kibocsátó község nem nagyon bánta, hiszen a forgalomból kivont papírpénz összegével csökkent a pénzügyi kötelezettsége.

Vajon miért tekintették a kisváros vállalkozásai a helyi segélypénzt a központi bank pénzével egyenértékűnek, ha jól tudták, hogy amennyiben nem adnak túl rajta, havonta egy százalékot veszít az értékéből, és csak két százalék veszteséggel válthatják át az egész országban érvényes pénzre? Természetesen jobban bíztak a központi bank schillingjében, mégis támogatták a kísérletet, mert úgy vélték, hogy valamelyest gyorsítja a kereskedelmi forgalmat, és lassítja a gazdaság várható további hanyatlását. A helyi pénz használata a város vállalkozásait ellátó nagykereskedőknél már jóval korlátozottabb volt, leg-

följebb a kifizetések felét fogadták el segélypénzben. A korlátozást azzal indokolták, hogy helyi pénzzel nem fizethetnek más tartománybeli vagy külföldi termelőknek. Helyi pénzt csak azért fogadtak el egyáltalán, mert még mindig jobbnak tartották a havi egy százalékos veszteséget, mint a fizetésektől elmaradását. Éppen a nagykereskedők vetették föl először, hogy a kísérleti pénz hatókörének kiterjesztése Tirol egészére elősegítené az ipari termelés és a kereskedelem újjáélesztését.

Érdekes, hogy az akkori Ausztriában, ahol az élet minden területét uralta a politika, a segélypénz nem váltott ki politikai vitákat. A helyi pénzzel kapcsolatban mindig egyhangúan határozott a községi tanács, egyik párt képviselői sem ellenezték. A helyi pénz bevezetése után sem emelkedtek az árak, az alapvető élelmiszerek ugyanannyiba kerültek továbbra is, mint a közeli Innsbruckban vagy Kitzbühelben, ezért nem volt infláció sem. A kísérlet a község számára nyereséges volt. Az évi 12%-os segélyadó befizetéséből havonta kb. ötven schilling folyt be, a segélypénz bankjegyekre váltásából hetven. A segélypénz fedezetét nyújtó letét éves kamata további hatvan schillinget hozott havonta, így a kísérlet évente több mint kétezer schillinggel növelte a község bevételeit. Mai szemmel nézve ez nem nagy összeg, de akkoriban a polgármester éves fizetése ezernyolcszáz schilling volt. Ennél sokkal fontosabb a kísérlet közvetett gazdasági eredménye: az adótartozások 90%-át fél éven belül befizették a helyi lakosok és vállalkozók, igaz, helyi pénzben. Az adózással kapcsolatos mentalitás alapvetően megváltozott. Korábban – ha egyáltalán befizették – a megadott határidő utolsó napjára halasztották az adófizetést, a segélypénz bevezetését követően sokszor előre fizettek. Magánemberek és vállalkozók – a segélypénz leértékelési határidejének közeledtével – egyaránt úgy gondolkodtak, hogy a birtokukban lévő helyi pénzt veszteség nélkül fordíthatják adókötelezettségeik teljesítésére, minden más felhasználási mód veszteséggel jár, így az adók határidő előtti befizetése teljesen ésszerű döntés volt részükről.

A helyi bevételek, a munkanélkülieket segélyező alapítvány támogatása és Tirol tartomány kormányának segélyezési hitele együttesen lehetővé

tették, hogy a községi tanács kiterjedt foglalkoztatási rendszert vezessen be. Kialakították a fő útvonalak vízelvezető rendszerét, megjavították, és nagyrészt leaszfaltozták az utakat. A Vasút utca korszerű világítást kapott. A várostól délre, Wörgl legkedveltebb helyén síugróáncot építettek, ahol már 1933 januárjában nagy létszámú ugróversenyt rendeztek, 60 méter körüli eredményekkel. A községi malomhoz új mosodát és faraktárt építettek, és létrehoztak egy új községi konyhát is. Mindezen közmunkák teljes költsége nagyjából száz ezer schillinget tett ki. A közmunkákon dolgozók bérét kizárólag munkaigazolásban (segélypénzben) fizették. A közmunkák nemcsak foglalkoztatták a munkanélkülieket, hanem jelentős értéket is teremtettek a város lakói számára. Nemcsak a község pénztára nyert a negatív kamatozású pénz bevezetésével. A helyi pénz gyors körforgása életet vitt a környező vidék gazdaságába is, olvadásnak indította a befagyott körtartozásokat, munkát és kenyeret adott.

Kevésbé volt sikeres a kísérlet Wörgl korábbi adósságainak törlesztésében. Bár a helyi takarékbank a kamathátralék egy részét elengedte 1931-ben, a város még a legégetőbb fizetési kötelezettségeit sem tudta készpénzben teljesíteni. Az új polgármester eredeti módot talált a község adósságainak törlesztésére: különféle községi követeléseket adott át a takarékbanknak, például egy (kamatokkal növelt) hetvenezer schillinges számlát, amelynek kiegyenlítését helyi útépitések fejében már 1927-től követelte a város vezetése a tartományi hatóságoktól. További harminchétezer schilling értékben egy községi takarékönyvet is kapott a bank, ez gyakorlatilag behajthatatlan követelés volt. *Bár a takarékbank nem örült a törlesztés ilyen módjának, a polgármester azzal érvelt, hogy a tíz százalékos banki kamat a rabszolgaság olyan formája, amelyet nem lehet örökké fönntartani, és akár visszamenőleg is 5%-ra kell csökkenteni. A szabadpénz elveinek megfelelő banki hitelezés hiányában Michael Unterguggenberger kamattörlesztés helyett habozás nélkül új befektetésekre fordított minden elérhető pénzeszközt.*

A külső megfigyelők közül nem mindenki örült a negatív kamatozású helyi pénz bevezetésének. A Tiroli Szociáldemokrata Párt vezetői (és más szociáldemokrata vezetők) elha-

tárolódtak a szabadpénz elvétől, és többször is felszólították Unterguggenberget, a párt régi tagját, hogy hagyjon fel kétes pénzügyi politikájával, amely nem szerepel a párt programjában. A polgármester azonban nem engedett ezeknek a külső beavatkozási kísérleteknek. Az Osztrák Állami Bank kezdetől fogva ellenezte a segélypénz bevezetését, mert pénzkibocsátási monopóliuma megsértésének tekintette, és minden tőle telhetőt megtett, hogy betiltassa a helyi hatóságokkal. Kezdetben különféle beadványok és fellebbezések révén sikerült elhárítani a tiltás hatálybalépését. Az ügy jogi oldalára az Osztrák Legfelsőbb Bíróság ítélete tett pontot, amely megerősítette az Osztrák Nemzeti Bank pénzkibocsátásra vonatkozó kizárólagos jogosultságát, és 1933. szeptember 1-től bűncselekménynek nyilvánította bármiféle segélypénz vagy helyi papírpénz kibocsátását vagy használatát.

Az Osztrák Nemzeti Bank ellenséges magatartását elsősorban a kísérlet széles körű elterjedésének lehetősége táplálta. Fél évvel Wörgl pénzkibocsátása után a háromezer lakosú szomszédos település, Kirchbichl is kibocsátotta saját negatív kamatozású helyi pénzét, háromezer schilling értékben. A két település vezetősége megegyezett abban, hogy kölcsönösen elfogadják egymás papírpénzét. További négy tiroli község is tervbe vette saját negatív kamatozású pénz kibocsátását, ám az Osztrák Legfelsőbb Bíróság döntése után elálltak ettől a tervüktől. A szabadpénz-elmélet híveinek viszont valóságos búcsújárom helyévé vált Wörgl, nemcsak Ausztria más tájairól, hanem Svájcban is sokan érkeztek, hogy saját szemükkel győződjenek meg az elmélet első, részleges megvalósításáról. A polgármester irodáját elborították a világ minden tájáról érkező francia és angol nyelvű levelek, ezeket önkéntesen fordították oda-vissza. Irving Fishert, a kor közismert amerikai közgazdászát annyira érdekelte Wörgl kísérlete a negatív kamatozású helyi pénzzel, hogy egy genfi munkatársát küldte a helyszínre. Az akkor második miniszterelnöki ciklusát töltő Daldier francia miniszterelnök személyes megbízottat küldött a városba, és a Yale egyetem egyik előadója is bejárta a községet, hogy személyesen győződjék meg a kísérlet hatásairól. A negatív kamatozású (állásdíjjal sújtott) pénz használhatóságát John

Maynard Keynes is elismerte A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete c. 1936-os munkájában.

Az érdeklődő látogatók hozta bevételnél is fontosabb volt a nemzetközi érdeklődés lélektani hatása. A község lakói már a kísérlet kezdetén kiléptek az általános borúlátás légköréből, tudták, hogy a gazdasági válságból nem lehet úgy kilábalni, ha csak állami segélyekre várnak. Önálló, találatkony cselekvési tervükbe vetett hitüket az elismert elméleti szakemberek érdeklődése is megerősítette. Mindez lelkiert adott a helybelieknek, és éppen ez az ésszerűsége túlmutató – és ezért a tisztán közgazdasági elemzésekben könnyen figyelmen kívül hagyott – tényező bizonyult gazdaságilag is a leghatékonyabbnak.

A kívülállóknak el kellett ismerniük, hogy a kísérlet Wörgl számára előnyös volt. Vajon kik fizették meg a helyi siker árát? Az ember hajlamos lenne azt mondani, hogy a fizikai és irodai dolgozók, továbbá az őket ellátó boltok tulajdonosai vállalták magukra azt a néhány százalékos veszteséget, amely a községi pénztárba nyereségként folyt be. *Ez azonban meglehetősen szűklátókörű értelmezés lenne, hiszen a község nemcsak néhány tisztviselőt jelent, hanem az összes lakosokat is, akik mindannyian megszenvedték volna, ha a település csődöt jelent.* A község talpon maradása köz-

gazdasági szempontból is feltétlenül megérte az érte hozott kisebb áldozatokat, nem beszélve a közmunkák további áldásos hatásairól. A főútvonal aszfaltozása, amely a negatív kamatozású segélypénz kibocsátása nélkül soha nem valósult volna meg, a további fejlesztésekkel együtt kifejezetten előnyös volt mindenkinek, elsősorban a főútca üzleteit működtető helybeliek számára.

Kevésbé valószínű, hogy a város gyors ütemben visszafizette volna hatalmas hiteltartozását a tartományi takarékbanknak, ha a munkáigazolást nem vezették volna be. *A negatív kamatozású helyi pénzből származó többletbevétel egy részét lehetett volna a hitel törlesztésére fordítani, ám ezt a lehetőséget a város vezetői azért vetették el, mert a segélypénz bevezetésének célja a segélyezés volt, ezért a jövedelmét is csak segélyezési célra kívánták fordítani.* A helyi vállalkozók valószínűleg azért tudták kiegyenlíteni korábbi adótartozásaikat, mert részt vehettek a község százezer schilling összköltségű új beruházási munkáiban. Wörgl hatalmas mértékű eladósodottságát mindenki sajnálatosnak tartotta, de ezt a tartozást még a szabadpénz-elmélet kísérletét megelőző években halmozták föl, és az ilyen mértékű kamatfizetési elmaradás megszokott volt a korabeli osztrák önkormányzatoknál.

Az akkoriban elfogadott, és a mai napig érvényben lévő pénzelmélet alapján a forgalomba hozott többletpénz hatására inflációnak kellett volna bekövetkeznie, függetlenül attól, hogy a kiegészítő pénzt gazdaságilag megalapozott vagy indokolatlan vállalkozásokra költötték-e. A valóságban azonban nem emelkedtek az árak. Az új beruházások gazdaságilag jól megalapozottnak bizonyultak. Az elméleti közgazdászok – akik a forgalomban lévő pénz mennyiségének bármiféle növelését elleneztek – értetlenül álltak a csoda előtt. A legszigorúbb felülvizsgálat – amely a helyi kereskedők tartományon kívüli adósságait is figyelembe vette – sem vezetett más eredményre, mint arra, hogy a kísérletnek nem voltak vesztesei. Ez pedig a közgazdasági csoda esete, amikor a semmiből gazdasági érték jön létre. A közgazdászok majdnem olyan rosszul érezték magukat Wörgl miatt, mint az a fizikus, aki 100%-nál nagyobb hatásfokú áramfejlesztőről olvas az újságokban. *Ám ez a gazdasági csoda csak akkor lehetetlen, ha a hasznos ötleteket, a jó szervezést és a határozott közösségi szellemet gazdasági szempontból értéktelennek tekintjük.* A közgazdasági elméletek nem sokat változtak, ám a mai gazdasági válság egyre több jelensége utal arra, hogy az emberi tényező figyelembevételét nem lehet tovább halogatni.

A helyi pénzek erőszakos megszüntetését követően Tirolban is hamarosan visszaállt a munkanélküliség korábbi aránya, a válságot követő társadalmi elégedetlenség országszerte terjedt, és csak az 1938-as Anschluss követően csillapodott, amikor a csapatai élén bevonuló Adolf Hitler az osztrák lakosság nagy része Ausztria gazdasági és politikai megmentőjeként ünnepelte.

Bernát Ede

(korabeli újság-cikk alapján)

